

El Desastre d'Àsia Menor. 50 preguntes i respostes

Ànguelos Sirigos – Evanthis Khatzivassiliu

Μικρασιατική Καταστροφή. 50 ερωτήματα και απαντήσεις (Atenes: Patakis, 2022). Es tracta d'una interessant aproximació a la complexa història del Gran Desastre, presentada en forma de preguntes i respostes, de les quals *Αέρηδες / Torre dels Vents* n'ofereix dues en traducció.

Ànguelos Sirigos (1966), doctor en Dret per la Universitat de Bristol, és professor de Dret Internacional i Relacions Exteriors a la Universitat Pàndion d'Atenes; està especialitzat en les relacions greco-turques, la qüestió xipriota i el dret marítim. El 2019 va ser escollit diputat del partit Nea Dimokratia, i des de 2021 és viceministre d'Educació.

Evanthis Khatzivassiliu (1966), doctor en Relacions Internacionals per la Londol School of Economics, és professor d'Història Mundial de la Postguerra a la Universitat d'Atenes i director general de la Fundació del Parlament per al Parlamentarisme i la Democràcia. Especialitzat en la història de la política exterior grega, és autor de nombrosos treballs sobre aquest camp.

Fotografies: Ed. Patakis

PREGUNTA 34

¿Va decidir el govern grec prohibir l'arribada de refugiats a Grècia en estiu del 1922?

(Traducció i notes: Rubén J. Montañés)

Un mite que es relaciona amb el Desastre d'Àsia Menor i que començà a repetir-se sistemàticament durant la dècada dels seixantes és que el govern antivenizelist de Protopapadakis es preparava per al Desastre d'Àsia Menor i per aquest motiu aprovà, en estiu del 1922, una llei que pretenia prohibir l'arribada de refugiats d'Àsia Menor. Es tracta de la llei 2870 (Full del Diari del Govern A 119/1922) «Sobre el transport il·legal de grups de persones que arriben a ports grecs des de l'estranger».

En l'article 1 determinava que: «Es prohibeix el desembarcament a Grècia de grups de persones arribades des de l'estranger, en tant que aquestes no estan proveïdes de passaports regulars des de la consideració legal [...]». La publicació de la llei un mes abans del Desastre d'Àsia Menor es va considerar (a posteriori) una prova que el govern havia decidit abandonar els grecs d'Àsia Menor *prohibint-los* salvar-se venint a Grècia.

Hi ha evidents salts conceptuals en el mite en qüestió. Caldrà acceptar que el govern Protopapadakis va aprovar l'11 de juny del 1922 la llei 2870/1922 sabent que (a) Kemal engegaria dos mesos després un atac general contra l'exèrcit grec; (b) la línia del front grec es trencaria a penes dos dies després de començar l'atac i s'enfonsaria en els dies immediatament següents; (c) a l'entrada de les tropes turques seguiria, sense dilació, el genocidi dels grecs d'Àsia Menor. Siguem raonables: naturalment, això no ho coneixia el govern d'aleshores, per establir legislació sobre els grecs d'Àsia Menor, els quals llavors no eren refugiats, i ningú no s'esperava que ho fossin de manera immediata.

És un fet, certament, que hi havia una intensa antipatia entre els «vells grecs» i els habitants dels Nous Territoris (Macedònia-Tràcia), incloent-hi els d'Àsia Menor. Durant la Dissensió Nacional jugaven un paper crític les tries polítiques. Els habitants grecs dels Nous Territoris i d'Àsia Menor albergaven sentiments amistosos envers Venizelos. Contràriament, els «vells grecs» eren, per regla general, antivenizelistes. Potser la manifestació més extrema de percepcions semblants sobre l'animadversió contra els grecs d'Àsia Menor són els dos articles de l'aleshores director del diari *Kathimeriní* [Quotidià], Geórgios Vlahos, el 14 i el 17 d'agost de 1922, amb el títol «Cap a casa» i «Pomeranis».¹ Els articles van coincidir amb l'atac turc que es revelà fatal per a la Campanya d'Àsia Menor. En el seu primer article Vlahos cridava el govern a abandonar Àsia Menor «als seus ardits habitants», com els anomenava irònicament, que assumirien després d'una breu instrucció la seva custòdia. L'exèrcit [Grècia, com deia, literalment, com si Jònia no fos bressol de l'hel·lenisme] «té l'obligació d'hivernar a casa», és a dir, de tornar a casa. Amb el seu segon article, Vlahos cridava «Ni un sol *évzonos*² per una nova aventura». Els dos articles foren condemnats des de llavors amb vehemència. Foren considerats sinònims d'una manera de pensar partidista «de la Vella Grècia» i curta de mires. Però entre tals percepcions i la prohibició de l'arribada de refugiats d'Àsia Menor, hi ha una gran distància.

La realitat rere l'aprovació de la llei en qüestió és distinta (Vlassis 2020). La llei no es relaciona amb la campanya d'Àsia Menor sinó amb els grecs del Mar Negre, i sobretot del Caucas. Al llarg de les persecucions dels Joves Turcs en detriment dels grecs (1913-1918), desenes de milers de grecs del Pont van fugir cap a la regió del Caucas. Bastants altres van seguir la retirada de l'exèrcit rus de Trebisonda i Kars en 1917. Es calcula que en 1919 al voltant de 85.000 grecs del mar Negre es trobaven al Caucas com a refugiats. El seu retorn als llocs patris era excepcionalment difícil. Partides com la de Topal Osman³ van anorrear

¹ En referència a una frase del canceller Otto von Bismarck: «Els Balcans no valen la vida d'un sol granader pomerani».

² Εύζωνος és mot antic; significa, literalment «ben cenyit», i ja a Heròdot pren el significat de «lleuger, sense bagatge». Avui designa els soldats que, abillats amb indumentària tradicional, fan la guàrdia a la tomba del Soldat Desconegut, a la plaça de la Constitució d'Atenes. En 1922 eren les tropes escollides.

³ En turc «Osman el Coix». Hacı Osman Ağa (1883 - 1923), un dels caps més destacats de les tropes irregulars durant la Guerra de la Independència turca; va arribar al grau de tinent coronel i comandà després la guardia personal de Mustafà Kemal. Entre 1915 i 1922 va dur a terme una neteja ètnica d'armenis i grecs a la zona del mar Negre, amb assassinats massius i violacions sistemàtiques, arribant fins a tal extrem de

la població grega al mar Negre. A l'interior la situació era particularment caòtica. Amb els grecs que havien fugit del mar Negre hi havia també una part important de l'hel·lenisme de Geòrgia i del sud de Rússia. Enduraven penalitats perquè al país hi havia una guerra civil. Tota aquesta gent demanava venir a Grècia.

Fins al març de 1921, el govern grec va organitzar l'arribada escalonada al país de 70.000 persones. Tanmateix, el desviament de grans partides pressupostàries per a l'expedició d'Àsia Menor va interrompre el transport organitzat. Els grecs, a la zona del mar Negre i del Caucas, es van sentir exclosos. Amb els seus propis diners començaren a noliejar vaixells grecs per a traslladar-se a Grècia. Capitans inconscients carregaven milers de persones en condicions miserables. Bastants passatgers morien de malalties contagioses durant la navegació. En arribar a Grècia havien de passar per llatzerets, que eren insuficients pel gran nombre d'arribades. La conseqüència fou que les morts continuaren després de la seva arribada a Grècia.

Fou en aquest context que s'aprovà la llei en qüestió, 2870/1922. Volia impedir l'explotació d'aquesta gent que venia del Caucas, i els milers de morts que acompanyaven el seu viatge cap a Grècia. És significant que, quan es va aprovar al Parlament en juny de 1922, no hi hagué ni un sol diputat, incloent-hi els liberals, que desenvolupés les teories sobre prohibició d'arribada de grecs de Jònia, de les quals n'hi hagué plètorà després de la dècada de 1960. A més a més, la realitat demostrà que no hi havia un tal propòsit. En la culminació del drama de l'hel·lenisme d'Àsia Menor (agost-setembre de 1922) arribaren com a refugiades a Grècia al voltant de 800.000 persones.

Els arguments posteriors (a partir de la dècada de 1960) que aquesta llei expressava l'odi i la inhumanitat dels antivenizelistes contra els grecs d'Àsia Menor —arguments, com s'hi ha insistit abans, manifestament absurds i des del punt de vista de la materialització imprecisos— mostren en quina gran mesura van continuar, durant dècades, aquests mètodes miserables de la propaganda negra, així com la mesura en què van afeixugar la cultura política de la nació a llarg termini.

PREGUNTA 50

¿Què va significar per a Grècia el Desastre d'Àsia Menor? ¿Què va canviar el Desastre d'Àsia Menor en els objectius de la política grega?

(Traducció: Jaume Almirall)

Res no va tornar a ser el mateix en la política grega després del Desastre. La derrota a l'Àsia Menor i l'expulsió d'allà dels grecs va marcar la conclusió del primer segle de la

brutalitat que el polític, escriptor, historiador i metge Adnan Adıvar (1882 - 1955) va escriure a Ankara denunciant els seus abusos contra els grecs. Considerat instigador de l'assassinat d'Ali Şükrü (1884 - 1923), diputat per Trebisonda que s'oposava a Mustafa Kemal, fou executat sumàriament a l'endemà de la seva detenció. A la seva tomba a Giresun una inscripció es vanta de l'extermini dels grecs del mar Negre.

independència grega, al llarg del qual l'objectiu bàsic havia estat la materialització de la Gran Idea. Després del 1922 es va produir la transformació de Grècia en força «conservadora» (és a dir, defensora de l'estatus territorial existent), característica que ha dominat en el segon segle de la vida de l'Estat lliure, fins al dia d'avui.

La Gran Idea es referia sempre a la reivindicació de regions habitades per una majoria de població grega. Aquest principi bàsic era gairebé obvi en els primers anys després de la independència (quan les mirades es concentraven sobretot en Tessàlia i l'Epir) i es va consolidar encara més quan, durant la unificació italiana de la dècada de 1860, també va assolir la seva base teòrica paneuropea amb la promoció del «principi de les nacionalitats». Des de llavors, disposant d'aquesta sòlida base teòrica, les reivindicacions gregues sempre es van produir amb invocació de la consciència nacional de la població local i no amb criteris històrics, econòmics o geològics. L'única excepció d'aquesta regla va ser [...] la posterior «correcció» de les fronteres greco-búlgares que es va requerir el 1944-47 per raons estratègiques i per a la protecció del territori grec després de tres incursions búlgares en trenta anys (1913, 1916, 1941). Fins i tot en territoris amb composició multinacional de la població, Grècia va formular les seves reivindicacions sobre la base de la majoria grega en el territori reivindicat. Això succeí, per exemple, per a la Macedònia grega, per a l'Epir Nord i per a la mateixa Jònia en la demarcació concreta de la zona d'Esmirna, que donava —ni que fos limitada— una majoria grega en aquesta. Ara bé, el criteri de comprovació de la identitat nacional d'una població era, de manera constant per la part grega, la consciència nacional i no els anomenats criteris «objectius», com per exemple la llengua. El 1919, en el Congrés de la Pau, Venizelos ho va exposar de la manera més clara (Stefanu 1969, 204):

Mentre tinguem les dades dels principis que hem proclamat al món, no podem acceptar que la nacionalitat es basi en res més que la consciència nacional. Sóc grec. No sé exactament quanta sang grega tinc a les venes. Tanmateix, això m'importa molt poc, mentre la meua consciència sigui grega.

De manera constant i coherent, aquestes van ser la prioritat i la base teòrica de la Gran Idea: les persones, no el territori. Pot ser que *grups de persones*, a Grècia, també hagin formulat ocasionalment reivindicacions sobre una base diferent de la de caràcter nacional, però no l'estat grec oficial.

L'expulsió dels grecs d'Àsia Menor, el Pont, Tràcia Oriental, comportava consegüentment la pèrdua del principal incentiu per a una reivindicació. Sense població grega a Turquia després de 1922 (encara que amb una minoria a Constantinoble, a Imbros i a Tènedos), no es podia imaginar la continuació de la política irredemptista enfront de Turquia. D'altra banda, això és el que va establir clarament Venizelos, en explicar al gran diplomàtic Spirídon Polikhroniadis per què no es podia continuar la política de la Gran Idea després de 1922: «¿Per què hem de seguir reivindicant els brenys d'Àsia Menor, que estan desprovistos dels grecs?». ⁴ Naturalment, hi havia, encara després de 1922, zones amb

⁴ Atenes, Fundació Konstandinos G. Karamanlís, Arxiu Sp. Polikhroniadis, pàg. 9.

majoria de població grega que no havien estat incorporades al territori nacional: l'Epir Nord, el Dodecanès, Xipre. Tanmateix, l'envergadura d'aquestes zones no podia mantenir la dinàmica irredemptista global de l'època anterior. D'altra banda, amb relació a dues d'aquestes zones, que es trobaven sota el domini de grans potències europees, sempre hi havia l'esperança de la seva restitució en un temps posterior. Al mateix temps, emperò, l'expansió territorial del país entre 1912 i 1920 comportava també una altra cosa: que, mentre que Grècia mateixa ja no tenia la base per continuar una política d'ampliació, les seves noves fronteres, més extenses, podien ser objecte d'amenaques per part de tercers —per exemple, Tràcia Occidental i la Macedònia grega per part de Bulgària. Amb unes altres paraules, ja no tenia els ressorts per a la seva pròpia expansió, però temia l'expansió *d'altres a costa seva*.

Allò significava que després de 1922, i amb la breu excepció de la dictadura de Theódoros Pàngalos el 1925-26 (l'únic règim grec que va considerar la possibilitat d'una nova guerra amb Turquia per qüestionar la solució del tractat de Lausana), l'Estat grec va ser partidari de l'estatus territorial existent i de la legalitat internacional —la qual, al seu torn, ja va adquirir textura de major valor ideològic i d'opció pràctica l'endemà de la Gran Guerra. La política grega del segon segle de la independència tenia orientació defensiva. Va ser un canvi dramàtic.

No hi ha dubte que el canvi també va portar les seves pròpies tensions. Difícilment pot deixar d'observar-se que la Grècia de la Gran Idea era, en determinades manifestacions, més liberal que no la posterior, la del període «defensiu» i «legalista». Així, per exemple, l'Estat grec de la Gran Idea no rebutjava i no excloïa l'«altre», sobretot el parlant d'una altra llengua; al contrari, intentava incorporar-lo. Per descriure-ho esquemàticament, li deia: «No m'interessa quina llengua parles amb la teva família, quan a casa teva pares taula per dinar. A mi m'interessa només si el teu fill va a una escola grega i tu a l'església del patriarcat el diumenge». Per contra, després de 1922 hi va haver moments en què va dominar una psicosi defensiva, que (especialment durant els anys de la dictadura de Ioannis Metaxàs) es va concentrar de manera especialment injusta contra persones que potser eren parlants d'altres llengües, però que tenien consciència nacional grega. La Grècia de 1939-1940, sota la dictadura, una altra vegada en fallida el 1932 i enmig de la gran crisi internacional de la dècada de 1930, estava plena de fòbies: ¿Per què aquestes persones eren diferents? ¿Què tenien en ment? ¿Al servei dels interessos de quin «estranger» estarien? L'estat era menys liberal després del Desastre —i potser a causa d'ell, potser perquè es trobava de genolls, en fallida i arruïnat. No obstant això, amb l'avenç cap a Europa i les moltes dècades ja com a membre seu, a l'època postbèl·lica aquestes tensions cada vegada es van reduir més i Grècia ha retornat a la llera bàsica liberal de la seva tradició.

El Desastre va portar a Grècia un enorme flux de refugiats: al voltant d'un milió i mig de persones, a un país de quatre milions; esgotats, molts d'ells van morir de fam i de malalties fins i tot després de la seva arribada a la pàtria lliure. I, tanmateix, es van establir, van progressar i van proporcionar progrés també al país, portant amb ells un

esperit diferent del dels grecs hel·ladítics. La xifra dels refugiats de 1922-1924 va ser espantosa. ¿Que potser els EEUU d'avui dia, amb una població una mica superior als 300 milions, podrien rebre i incorporar 100 milions de refugiats? Perquè aquestes són les proporcions, si fem el càlcul amb la Grècia de 1922-1924. La Grècia de 1922-1924 se'n va sortir —tot i que (no hem d'oblidar-ho) també gràcies a la generosa ajuda internacional i a la contribució d'importantes organitzacions humanitàries. En una època en la qual els mitjans de transport estaven molt per sota dels d'avui dia, organitzacions humanitàries (encapçalades per les americanes) repartien diàriament centenars de milers de racions de menjar. Sense elles, altres tants centenars de milers de refugiats haurien mort durant els primers mesos d'exili.

El fet que aquestes persones pertanyessin a la mateixa nació grega va ser un catalitzador per a l'èxit de la incorporació dels refugiats: per més que hi hagués friccions, no era una població «estrangera». Aquesta gegantesca feta, la incorporació dels refugiats, ha estat el major assoliment de l'Estat grec en els seus 200 anys de vida. Un assoliment major que no les guerres que va guanyar, major que el seu ingrés a Europa.

No ha estat només això. La mateixa opció europea de Grècia, com la coneixem avui, va seguir l'experiència del 22 i els canvis que això va comportar a l'orientació de l'Estat. Els anys 1928-1932, en el cant de cigne de la seva carrera política, Elefthérios Venizelos va supervisar l'adopció d'una nova orientació per al país: la Gran Idea, que ja no existia, seria substituïda per l'objectiu del desenvolupament econòmic, que cicatritzaria les ferides, i per l'ingrés en una Europa unida. La Grècia de 1929-1930 va ser un dels pocs països que van acceptar sense reserves la proposta del primer ministre francès (després ministre d'Exteriors) Aristide Briand per a la constitució dels Estats Units d'Europa. Aquesta política no va poder-se posar en pràctica aleshores, a causa de la Depressió Mundial de 1929, que va conduir a l'ascensió de Hitler i a la Segona Guerra Mundial. Va ser posada en pràctica, emperò, de manera coherent i amb èxit en l'època post-bèl·lica i post-guerra civil, quan Grècia es va desenvolupar, va esdevenir membre d'Europa i dels grans organismes occidentals. La persona que va fer realitat el somni de l'adhesió a Europa, Konstandinos Karamanlís, va anomenar l'operació europea «la Gran Idea» de la nació. Cent anys després del Desastre, els grecs i Grècia són parts orgàniques d'Europa, molt diferents dels nostres avis de l'època de les guerres nacionals de 1912-22.

I aquests grecs europeus de 2022 —nosaltres— som un tot únic. Hem deixat enrere les velles rivalitats entre nadius i refugiats, que van perjudicar la generació del 22. La majoria de nosaltres, com els dos autors del present treball, tenim avantpassats que van venir de Jònia, Tràcia Oriental, Constantinoble, Capadòcia, el Pont, Cilícia (o també, abans, de Rumèlia Oriental). En cert sentit, però en un sentit molt diferent del de 1922, tots nosaltres som descendents del Desastre d'Àsia Menor, sobretot de les persones —els nostres avis i pares— que van tenir la força per superar-la, per fer desenvolupar-se el país i per tirar endavant.

BIBLIOGRAFIA

- Vlassis, Konstandinos D. 2020. *Πρόσφυγες, Οικονομία & Νομοθεσία κατά την Μικρασιατική Εκστρατεία, ο επίμαχος Νόμος 2870/1922, «Περί της παρανόμου μεταφοράς προσώπων ομάδων ερχομένων εις Ελληνικούς λιμένας εκ της αλλοδαπής* [Refugiats, economia i legislació durant la Campanya d'Àsia Menor: la discutida Llei 2870/1922) «Sobre el transport il·legal de grups de persones que arriben a ports grecs des de l'estranger»]. Atenes: Dúrios Ippos.
- Stefanu, Stéfanos. 1969. *Ελευθερίου Βενιζέλου Πολιτικάί Υποθήκαι ανθολογηθείσαι από τα κείμενα αυτού* [Llegats polítics d'Eleuthérios Venizelos antologats a partir dels seus textos], vol. 2. Atenes.